

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

NILS ERIK VILLSTRAND

En multitaskig professors senkomna bekännelser och långlöpande kähphästar

Försöken att rekrytera framstående vetenskapsmän i Sverige till det nya privatfinansierade universitetet Åbo Akademi 1918 gav ett magert resultat, vilket är lätt att förstå. Ett nygrundat lärosäte med en oviss framtid i en ny och bräcklig stat kan inte ha varit lätt att marknadsföra som ett steg uppåt i karriären. Man beslutade att Åbo Akademi skulle inleda sitt arbete vid ingången till år 1919, men att professorerna skulle anställas redan från den 1 september 1918. De sex professorer som knöts till akademien då var alla, utom en, finländare med examen från Helsingfors universitet. Docenten i allmän historia vid Helsingfors universitet Per Olof von Törne blev professor i nordisk historia. Professuren var ett utslag av det nya lärosätets målsättning att blicka västerut, då detta tack vare att Finland kunnat etablera sig som självständig stat var möjligt på ett helt annat sätt än förr.

Den 2 september 1918 kunde fyra av de här professorerna i festdräkt och som akademins konsistorium möta den provisoriska akademi-styrelsen för en enkel ceremoni. En av dem var von Törne. Man kom samman i ett rum med kala väggar och inlånade möbler. Det berodde på att det var svårt att få tag på möbelsnickare kort efter inbördeskriget och att man medvetet valt att låta dem som tillträdde professurerna bestämma hur akademins lokaliteter skulle inredas.

Professorerna hälsades välkomna av professor Arthur Rindell i hans egenskap av ordförande för den provisoriska akademistyrelsen. Rindell talade väl och länge. Dagens händelser utgjorde enligt honom ”de första takterna i förspelet till det framtidsdrama vi än så länge skådat endast i våra drömmar”. Akademien skulle arbeta till förmån för mänskligheten, för ”svensk stam” i Finland och för Finlands folk.

Texten är en bearbetad version av min avskedsföreläsning den 5 oktober 2017 som professor i nordisk historia vid Åbo Akademi.

Per Olof von Törne blev den första professorn i historia i Finland med en lärostol utanför det anrika lärosätet i Helsingfors. Professuren är en av ”stamprofessorerna” vid Åbo Akademi, en längre historia kan en professur inte ha vid lärosätet. Jag är den femte personen i den korta raden av professorer i nordisk historia. En typisk innehavare av den sitter kvar över tjugo år, så jag som tillträdde i mars år 2000 och nu tackar för mig skrivs in som den som lämnar uppdraget med den näst kortaste stoltiden. På ett undantag när har professuren utgjort slutstationen i den akademiska karriären. Man lämnar den antingen som avliden eller pensionerad – det senare alternativet framstår onekligen som det mer attraktiva!

Som min avskedsföreläsning väljer jag att med ett inifrånperspektiv belysa två av de tre uppgifter som en professor har att sköta: forskning och undervisning. Sedan har vi ”den tredje uppgiften”, det vill säga samverkan med det omgivande samhället. I själva verket finns det också i praktiken något slags fjärde uppgift – det vill säga ”resten” eller ”allt det andra”. Här tänker jag inte minst på olika förvaltningsuppgifter som är en tidstjuv av rang för oss på det akademiska verkstadsgolvet, särskilt på grund av den digitala revolutionens ”gör det självande”-effekter. Den slimning av akademien vi har genomlidit, dyster i sig, har också ”the hard way” lärt oss att uppskatta en kunnig administrativ personal. Vi som forskar och undervisar behöver alla dem som får byråkratin hjul att snurra åt rätt håll och i önskvärd takt. Nu är, och det märks tydligt, förvaltningspersonalen vid Åbo Akademi för liten i förhållande till uppgifterna.

Inom ett lärosäte där *new public management*, ”designed by perkele”, gett oss en top-down-kultur i förvaltarskapet har en viss vantrivsel fått grogrund helt enkelt därför att modellen rimmar så illa med hur ett universitet som intellektuell gemenskap kan och borde få fungera. Att förhållandena är likadana inom alla universitet och högskolor är en klen tröst. Allt kan inte styras och processas som i en cellulosafabrik med obarkad props in från skogen och som likformiga massabalar ut på marknaden. Förr ringde man som villrådig eller låginformerad professor fakultetsmamman Maja Anckar (med tjänstebeteckningen fakultetssekreterare/fakultetsdirektör), nu växer berget av skrivna regler att behärska, allt medan dataprogrammen som ska matas blir allt fler. Nära nog inget kan numera skötas utan rätt blankett. Ett inslag i den akademiska pottråningen är inrapporteringen av hur vi använt

vår arbetstid. Inför hotet att bli utan lön fyllde jag, under en period i något som heter Reportronic, snällt in 5,44 timmar forskning och 1,81 timmar handledning eller administration för varje arbetsdag i månaden. Det är sådant som ger sovjetmänniskan i oss näring. Och den som upprätthållit förmågan till huvudräkning inser med lätthet att professorns arbetsdag i den administrativa sfärens optik är behagligt kort. Nog om detta, snart tänker man säkert ut någon ännu virulentare förvaltningsvetenskaplig innovation än new public management i det stora landet i väster, men man kan tycka att det borde räcka som kontrollåtgärd om universitetsledning och statsmakt följer med outputen i form av examina och publikationer – något som ju också görs.

”Multitaskig” i rubriken är ett nyord som jag gärna lanserar och härmed bjuder på. Genom multitasking, som är en professors predikament i dag, kan man nämligen bli just multitaskig. Det är en del förunnat att orka vara det, men för en normalutrustad medlem av professorskåren blir det lätt att man försöker beakta alla fyra uppgifterna utan att hinna sköta någon av dem ordentligt. Det är ju det – och endast det – som ger den känsla av väl utfört arbete som är så belönande för arbetaren själv. Litteraturvetaren Lars Lönnroth har formulerat kraven på en professor som följer med sin tid och som är sina uppgifter vuxen så här: sådana underverk till människor ska inte vara bara ”framstående forskare utan också skickliga pedagoger, arbetsledare, internationella aktörer och konstruktivt solidariska ’team-players’ på sin arbetsplats”.¹ Professor Max Engman hälsade mig välkommen tillbaka till Åbo Akademi efter mina år i den exmurala forskningringen med bland annat det genomtänkta rådet att inte utgå ifrån att jag som professor hinner sköta allt som jag själv och andra uppfattar som angeläget att ta hand om. Det har gällt att välja – och att välja bort. Och stå för konsekvenserna av mina val.

Forskning

Till den fjärde uppgiften hör också uppdrag inom den blomstrande evalueringsindustrin. Som bäst är jag ordförande för en grupp inom svenska Universitetskanslersämbetet som utvärderar doktorandutbildningen i historia vid olika lärosäten i Sverige. Här har lärarna i regel en viss procent forskningstid i tjänsten, något som en professor i Finland

1. Lars Lönnroth, 'Fallet Lundberg och kraven för professur', *Respons* 4/2017, s. 13.

och vid Åbo Akademi saknar. Vi får forska hur mycket vi vill inom ramen för vår befattning. Naturligtvis under förutsättning att ingenting av det som inte kan lämnas liggande oskött blir just det – oskött. Frihet under ansvar, kan det kanske kallas.

Forskning har för min del i hög grad handlat om att ett antal gånger under min tid som professor stiga åt sidan, vara tjänstledig för forskning eller för en större skrivuppgift. Ibland möter jag uppfattningen att jag inte varit så mycket annat än just tjänstledig som professor. Den tolkningen har jag i ljuset av mina lönebesked trots allt svårt att instämma i. Historieämnet är dessutom en liten miljö med så få som fyra tillsvidareanställda lärare. Tjänstledigheterna har gett möjlighet för högkvalificerade vikarier som Pirjo Markkola och Marko Lamberg att göra värdefulla gästspel. Studenterna har fått möta ett nytt ansikte med andra specialkunskaper än dem som ”de fyras gäng”, det vill säga de tillsvidareanställda historikerna vid Åbo Akademi, representerar. Timlärarna – doktorander och postdocar, ingen nämnd ingen glömd – har haft samma vitaliserande effekt.

Synteser är något som jag satt ned ganska mycket tid på som forskare. Jag tänker på böcker som Schildts *Finlands historia* (1993), som jag medverkade i med en text om stormaktstiden, men också på del två av Finlands svenska historia, *Riksdelen*, som kom ut 2009 på Svenska litteratursällskapet i Finland och del fyra i Norstedts förlags *Sveriges historia* som publicerades 2011 och som sålts i nästan 17 000 exemplar.

Enligt ordboksdefinitionen är en syntes en ”förening av olika enheter till en helhet”. Genren ställer tuffa krav på sin utförare. Att sammanställa en berättelse om en hel epok utgående från modern forskning ställer krav på en extensiv inläsning, det gäller att inte stanna upp vid allt det som historikerna publicerat utan att också läsa och lära av arkeologer, konstvetare eller litteraturforskare (med flera). Och att läsa tar tid, syntesskrivandet gynnas följaktligen av att skribenten följt med forskningen under en rätt lång tid. Det här måste betyda att den syntes över Finlands 1600-tal som jag publicerade som relativt ung inte är lika bra som den jag gav ut om Sveriges 1600-tal för några år sedan. Jag tror faktiskt att det är just så, humanister har en lång mognadstid med sitt ”bäst före” långt upp i åren. Vi är aldrig så bra som mot slutet. Åtminstone inte i vissa uppgifter.

Att skriva en syntes är arbetsamt samtidigt som det också är intellektuellt utmanande då syntesen inte får stanna vid att förse läsaren

med ett smörgåsbord av uppfattningar och tolkningar. Det vore att lämna läsaren i sticket. Författaren av en god syntes ger läsaren en god inblick i alternativa tolkningar men kommer likväl inte undan kravet att ta ställning utgående från sin historiesyn. Den som vill bygga upp en syntes som är någonting mer än bara delarnas summa tvingas att reflektera över sin helhetssyn. Hur hängde allt ihop, vad stod för dynamiken, vilka var drivkrafterna som fick samhället att förändras?

I rollen som syntetiker måste historikern således förhålla sig till viktiga teoribildningar inom de fält där han eller hon rör sig, ta sig en funderare på sin historiesyn och sätta sig in i hur människor i det förflutna kan tänkas ha tänkt. Det här betyder att den som skriver en syntes ofrånkomligt skriver in sig själv i texten.

Den nyttgivna syntesen är aktuell för två litterära kretslopp, ett inomvetenskapligt och ett allmänlitterärt. I bästa fall får den genomslag i bägge, i värsta fall i inget av dem. Den syntes som akademikern skrivit uppfattas kanske som för snårig av en läsande allmänhet, men för yttlig och populär av kollegerna. Det är också mitt intryck att särskilt yngre historiker inte tillräckligt ofta och tydligt tar avstamp i synteserna när de analyserar fram det forskningsläge mot vilket de sedan gör sina resultatmarkeringar. Särskilt yngre humanister borde se dem som något att bita i, ta spjörn mot och rent av finna värda att plocka sönder. Men det gör de inte – åtminstone inte tillräckligt energiskt.

Också historikernas publikationsmönster har förändrats. Vi uppmanas skriva referentgranskade uppsatser för högrankade internationella tidskrifter, allt för att samla poäng för att det egna lärosätet och ämnet ska få pengar. Och futtigt det projekt som inte ger ut en antologi. Vi närmast dränker varandra med dem för att publicera tillräckligt. Här är jag själv långtifrån oskyldig men vill så här "post festum" sprätta runt en del småsten i glashuset.

Samtidigt envisas vi historiker med att skriva monografier, helt enkelt därför att det ofta är där vi får ett tillräckligt utrymme för att argumentera kring vårt ämne och bygga under våra teser. Så länge vi skriver monografier och synteser – jag tycker vi ska fortsätta, se där en käpphäst! – så förutsätter såväl det inomvetenskapliga som allmänlitterära kretsloppet att skrifterna bedöms i recensioner. Och här kommer nu en till av mina långlöpande käpphästar. Unga historiker måste lära sig att skriva recensioner, vilket inte är någon enkel konst. Den första recensionen blir inte den bästa, men bättre att den skrivs tidigt än sent

i karriären. Jag har läst hundratals cv:n eller publikationsförteckningar av unga lovande historiker genom åren. Och påfallande ofta saknas till min besvikelse ett inslag av recensioner helt, eller nästan helt. För min del brukar jag uppmana mina doktorander att redovisa en del av sina studier utöver avhandlingen i form av publicerade recensioner.

En stor del av den forskning jag publicerat har varit uppdragsforskning, därmed den första och tredje uppgiften i paket. Tillsammans med Christer Kuvaja, Tommy Olin och Ann-Catrin Östman fick jag under Henry Nygårds vakande öga vara med om att sammanställa Purmo och Esse kommuners historia (2001 och 2003) med titlarna *Leva fattig – dö rik* respektive *Forsen och furan* och lärde mig under processen bland annat att uppskatta ett kyrkoarkivs svalka en het sommardag.

När Stiftelsen för Åbo Akademi gick in för att renovera de rätt bedrövliga resterna av en lång industriepok vid Aura ås östra strand för humanistiska fakultetens behov fick vi idén att göra en bok som skulle presentera det nya Arkenkomplexet ur ett historiskt perspektiv. Förslaget föll i god jord hos Stiftelsen för ÅA, projektet ”Jernet och jorden” fick grönt ljus och vi kunde 2004 ge ut *Allt afjern*, redigerad av Maren Jonasson och Ann-Catrin Östman. Det var så det gick till när jag blev ledande expert i Finland. För det vågar jag påstå att jag är, kanske rent av i norra Europa – nämligen på ribbugnar för bland annat uppvärmning av kyrkor som Åbo järnmanufaktur producerade på 1800-talet. I boken behandlas allt från reflexionskulor och Kullervotraktorn till kassaskåp och gravkors. Den här processen gjorde också sorgearbetet att flytta från Humanisticum till en ny men gammal miljö lite lättare för oss historiker. Vi visste vad väggarna ville säga oss den dag vi flyttade in.

På 1990-talet uppmanade minister Per Stenbäck Max Engman och mig att engagera oss i arbetet för ett bokverk: *Finlands svenska historia*. Resultatet blev projektet ”Svenskt i Finland – en lång historia”. Ett namn som väckt viss munterhet i vissa kretsar eftersom det tog oss så länge att bli klara. Men nu finns i alla händelser fyra volymer utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland om Finlands historia ur ett svenskt perspektiv från Kari Tarkiainens *Sveriges Österland* till Henrik Meinanders *Nationalstaten*.

Ett viktigt inslag i det här projektet var också den grundforskning vi kunde få med i dealen med våra finansörer. Det gäller i förhandling med beställare in spe att pracka på dem också sådant de inte nödvändigtvis är så pigga på. I beställningsforskningen på mitt arbetsbord

har också uppdraget att skriva Åbo Akademi historia ingått, vilket har betytt skrivjobb för ett dussintal ÅA-forskare, bland dem också andra än historiker. I förhandling med uppdragsgivaren Stiftelsen för Åbo Akademi visade det sig möjligt att få gehör för kravet på forskning och fördjupning. Vi framhöll att det inte är värdigt ett universitet att inte presentera någonting utöver gammal skåpmat i ett bokverk om lärosätets sekellånga historia. Det tog skruv, och som en värdefull biprodukt har vi nu ett antal personer inom Åbo Akademi som är inlästa på och kunniga i universitets- och kunskaphistoria.²

Historikerna söker ständigt nya ingångar till det förflutna. De ämnesområden som historiker uppfattar som relevanta att beforska har vuxit explosionsartat under den tid jag kan överblicka. Vi riskerar att få subdiscipliner som förlorar kontakten med varandra. I själva verket är vi väl redan där. Det finns också ett trendsurfande inom skräet som jag ibland uppfattar som lätt irriterande. Vi tonar, som jag ser det, ned intresset för en intressefokusering för snabbt, i ett skede då vi inte har nått fram till mer än en bräcklig och tentativ kunskap. Och sedan blir den här ”tunna” kunskapen allt sannare för varje gång den upprepas – av dem som skriver synteser, inte minst.

På 1970-talet när jag studerade historia lärde vi oss att historikern rekonstruerar det förflutna. Vi förstod att uppgiften inte var lätt, men följde man bara de regler som var etablerade inom skräet så gick det så att säga vägen. Sedan kom den intellektuella tsunami som vi känner som postmodernism, och allt framstod som mindre klart, rent av förvirrat. Enkelt sagt fanns det en tendens att suddas bort de två första bokstäverna i ordet rekonstruktion, och vi ställdes inför frågan om det förelåg någon annan skillnad mellan skönlitteratur och historia än den att historikerna skrev erkänt tråkiga texter jämfört med de skönlitterära författarnas ordkatedraler. Nu har dammet lagt sig, och historievetenskapen är en erfarenhet rikare. Vi har lärt oss att det är ännu mer komplicerat att uttala sig om det förflutna än vi lika naivt som övermodigt en gång trodde. Att det är svårt att uttala sig på ett tillförlitligt sätt om den tid som lämnat oss betyder ändå inte att det

2. Resultatet föreligger numera som Laura Hollsten (red.), *Åbo Akademi och kunskapen. Perspektiv på villkoren för skapandet av kunskap 1918–2018* (Åbo 2018), Anders Ahlbäck & Henry Nygård (red.), *Åbo Akademi och samhället. Perspektiv på växelverkan mellan samhällsförändring och universitet 1918–2018* (Åbo 2018) och Nils Erik Villstrand, *Åbo Akademi i sin början 1918–1945* (Åbo 2019).

skulle vara stört omöjligt. Jag brukar hävda att vi gör klokt i att bejaka existensen av olika perspektiv och tolkningar som inte sammanfaller annat än delvis. Men också att det finns rimliga och orimliga tolkningar av ett stycke förflutenhet. Och att alla tolkningar är styckverk, men att vi historiker i vårt vetenskapande står för de minst rangliga av alla dåliga varianter.

Det här resonemanget väljer jag att avrunda med ett citat ur ett tentamenssvar för rätt många år sedan som tilltalade mig så pass mycket att jag gjorde en anteckning:

Det är svårt för en historiker att finna de rätta förklaringarna till händelser och allt det som hon måste ta i beaktande då det hon gör är så stort att det kan kännas som en omöjlig uppgift, men någon måste ju göra det.

När jag studerade var historiematerialismen i ropet och något som man måste förhålla sig till också om man inte omfattade marxismen som politisk ideologi. Min företrädare Sune Jungar hävdade provokativt att historikerna som minimum var halvmarxister eller halvmaterialister. Jag tyckte att han hade rätt då – och tycker det alltjämt. Den så kallade språkliga vändningen lärde oss att se på orden och språket – makten i dem – på ett nytt sätt. Men också efter den här ögonöppnande bekantskapen har vi all anledning att ägna fortsatt uppmärksamhet åt den utomspråkliga världen, de materiella faktorerna. Historien är ändå i så hög grad en fråga om kalorier och överlevnad – om vårt dagliga bröd – och om en kamp om ändliga materiella resurser. Det här står inte i konflikt med insikten att vår världsbild – våra kulturella referensramar – är av avgörande betydelse för hur vi ser på världen och på de alternativ och valsituationer vi ställs inför.

Forskning för en professor betyder att vara storkonsument av andras ansökningar i sammanhang där pengarna fördelas. Det kan vara utmatande att läsa projektplaner i hundratal, men också lärrikt. Tyvärr har jag ändå inte till fulländning lärt mig konsten att skriva en ansökan, så pass många gånger har mina försök i branschen mynnat ut i ”tyvärr”-brev, besvikelse och nederlag. Ett av de havererade projekten jag varit involverad i och trodde benhårt på hette faktiskt ”Lucky losers” och handlade om hur de nordiska länderna under och efter Napoleonkrigen alla i någon mening var förlorare.

Jag unnar mig också tankeexperimentet att vi som fakultet måhända skulle få mer tid till forskning om vi lät bli att varje år pliktskyldigast

mata Finlands Akademi med ansökningar och i stället använde tiden till vår egen forskning. Det skulle kanske ge mer forskningstid – och en mer jämnt fördelad sådan – än den forskning som möjliggörs med de i ärlighetens namn inte särskilt stora summor som Finlands Akademi fördelar till humanistisk forskning.³ Men å andra sidan, skriva ansökningar är lärorikt som process. Det får forskaren att tränga djupare in i en problematik, skärpa tanken och slipa argumenten. Så den stora möda vi sätter ned på våra projektplaner är aldrig helt bortkastad.

För en liten miljö kan det räcka med att vara intressant i rätt ögon. Nordisk historia vid Åbo Akademi ingår ännu i år i en spetsforskningsenhet i historia som finansieras av Finlands Akademi, det här tillsammans med historiker och etnologer från Tammerfors och Jyväskylä. Ensamma skulle vi inte ha kommit så här långt, en status som vår förre rektor i enskilt samtal beskrev med hjälp av det populärkulturella och numera rätt rumsrena begreppet ”skitbra”. Att vi är med beror på – tror jag – att våra kolleger kände till oss (jag talar om vi!) och uppfattades som intressanta att involvera i en ambitiös omtolkning av Finlands historia från 1400-tal till nutid. Det är kanske just så som en förhållandevis liten miljö inte bara kan utan måste tänka. Det man inte kan uppnå i egen regi kanske man kan få till stånd i samarbete med andra.

Humanistisk forskning är billig men kräver ändå vissa resurser i form av driftsmedel, för resor till arkiv och konferenser. När jag år 2000 kom som professor till Åbo Akademi kommenterade jag i ett försök att vara rolig den blygsamma nivån på historieämnets driftsmedel med att en nolla tycks saknas i slutet av summan. Nu har också de andra siffrorna tagits bort och det finns inte längre något att skämta om men desto mer att begråta. Historieämnet har inte pengar om vi vill åka till det inte alltför avlägsna Karis för att forska i det lokalhistoriska arkivet. Inte heller för att ta studenterna så långt som till biskopsborgen Kustö. Vill vi det, eller någonting liknande, får vi lämna in en ansökan till exempelvis Kulturfonden och hoppas på det bästa. Så här kan det inte fortsätta. Det är en klen tröst att slantarna tycks tryta också vid

3. Insikten är självfallet inte originell. Jouni Kivistö-Rahnasto, ordförande för Professorsförbundet skriver i sin ledare ”Från arbetskraftspolitik till vetenskapspolitik”, *Akattimi* 2018:5, s. 5: ”Våra forskare måste ägna oskäligt mycket tid åt anskaffning av finansiering i relation till dess storlek. Tillspetsat kan sägas att resurserna används till ansökningar i stället för forskning.”

andra lärosäten. Den 2 oktober 2017 kunde vi i *Hufvudstadsbladet* läsa om en forskare som lämnat Helsingfors universitet för en karriär i USA. Hon framhöll hur hon inte längre i Finland fick medel för nödvändiga resor samtidigt som arbetsbördan växte. Låter det bekant? – vi har tydligen fått ett fenomen som i Sverige kallas ”akademiska båtflyktingar från Finland”.⁴

Undervisning

Historikern Alma Söderhjelm beskrev hur kollegan vid Åbo Akademi, litteraturprofessorn Olaf Homén, lämnade sina föreläsningar ”torkande svetten ur ansiktet och förefallande tämligen upplöst i fogarna”. Så kan det kännas då man lämnar ”katedern” – man ville så mycket med de 45 eller 90 korta minuterna, men rätt mycket blev aldrig som tänkt och planerat. Till avdelningen bekännelser hör att jag undervisat på akademisk nivå sedan 1975. Ett approbaturvitsord i pedagogik ingår i mitt cv men jag torde vara en av de få bland lärarna vid vår fakultet som aldrig avlagt ett undervisningsprov. Ingenting att stoltsera med, men så är det. När jag ansökte om att antas som docent slapp jag undan ett prov med motiveringen att det ”med tanke på hur mycket du undervisat skulle vara pinsamt om det visar sig att du inte kan”! De gånger då kurser och föreläsningar har framstått mer som en plikt än privilegium har seminarierna tack och lov funnits. Med större rum för improvisation, kreativitet och dialog. Framgång som pedagog har jag förunnats få uppleva ibland, till exempel i hällregnet en höstdag på gamla begravningsplatsen i Åbo.

En professor vid vår fakultet har en större undervisningsbörda än de flesta av kollegerna vid andra universitet. Vi får lära att tänja oss och undervisa på alla nivåer från grundkurs till forskarseminarium. Det är krävande men samtidigt har det sina fördelar att få möta studenterna redan under deras första år vid akademien. Och att undervisningen ska vara baserad på forskning betyder som bekant inte att man ska ha gjort all forskning själv.

Undervisning ska också planeras. Inför det som jag visste att skulle bli mitt sista läsår som lärare inom de inledande breda grundkurserna värdje jag mig inför tanken på att gå in i det som då var aktuellt, näm-

4. Jeanette Öhman, 'Sverige tar emot akademiska båtflyktingar från Finland', *Hufvudstadsbladet* 2.10.2017.

ligen att göra om dem från grunden. Men de andra lärarna lät förstå att jag inte skulle slippa undan, i synnerhet inte som ämnesansvarig just då. Resultatet blev en grundrenovering av grundkursen i en kollektiv process. Vi gick in för att begränsa grundkursen till perioden från senmedeltidens stora agrarkris till nutid och bygga upp stora block med en mix av både allmän och nordisk historia i stället för att som tidigare mer mekaniskt beta av seklerna. Ett block under en intensiv arbetsvecka inom grundkursen består av föreläsningar, seminarieundervisning och övningar. De tar upp teman som ”dagligt bröd”, ”makt och människor” eller ”krig och fred”. Jag tror faktiskt att vi i nuläget kan erbjuda en av de mest fräscha varianterna av grundkurs i historia i hela Norden.

Här vill jag passa på och lyfta fram den värdefulla symbiosen i undervisningen mellan allmän och nordisk historia. Vi arbetar alltmer samordnat – förhoppningsvis ändå så att de två ämnena kan bibehålla sin särart och – kanske kan det kallas så – sin identitet. Jag talade redan om ”de fyras gäng”. Historieämnet vid Åbo Akademi har varit rätt framgångsrikt inom både undervisning och forskning. Förklaringen är i hög grad den att vi håller ihop som minikollektiv, vi är inte ense om allting hela tiden – då skulle vi inte vara akademiker – men vi har tydligen förmågan att upprätthålla en lyhörd dialog. Vi är lagspelare med ett öga för passningar och förmår att dela glädjen då någon i laget gjort mål.

Jag har genom alla år betonat att det är historiker som vi utbildar, magistrar med en intellektuell beredskap att gå in i vitt skiftande uppgifter. Och inte exempelvis historielärare. Konceptet verkar fungera. Det går att hitta historiker i rätt oväntade uppgifter i samhället. Det är också en fråga om identifikation och identitet. Genom att under ett antal år lotsas omkring och ”dofta på alla blommorna” inom människo- vetenskaperna lär man sig kanske en hel del om många olika saker, men att man med de erfarenheterna skulle veta vad man är eller vad man kan, det ser jag som långtifrån givet. Nu görs kandidat- och magisterexamina bredare, och en effektivare användning av lärarresurserna tycks vara den främsta drivkraften. Det är måhända klokt tänkt och gjort, men de resoluta steg som nu tas in i detta gör mig bekymrad och tveksam. Som jag ser det kan man lära sig förstå vad vetenskapligt tänkande är blott och bart genom att tränga tillräckligt djupt in i *en* vetenskap – rätt så egalt vilken.

Till ett av de mer tråkiga dragen med akademien hör att vi så lätt i ursäktande ordalag kommenterar vår litenhet. Vi är ändå, menar jag, tillräckligt många för att utgöra en ”kritisk massa”. Kanske i knappare laget, men i alla fall. Här vill jag citera den visionsgrupp för Åbo Akademi som gav sitt betänkande 2013. Akademien måste enligt den ”utnyttja alla tänkbara fördelar som är förenade med att vara ett litet universitet”.

Just litenheten kan faktiskt både uppfattas som och göras till vår styrka. Det har den i själva verket alltid varit, inte minst i form av närheten mellan lärare och studenter i undervisning, handledning och andra möten i vardagen. När sedermera legendariska Ålandsprästen Valdemar Nyman på 1920-talet studerade teologi var professorerna i teologi tre och studenterna fyra. Här formades den österbottniska ynglingen för resten av livet. Och det är, vill jag tro, tack vare litenheten, närheten och de skräddarsydda lösningarna för varje student som vi kan göra oss gällande när flodvågen i form av MOOC (*Massive open online courses*) på allvar rullar in i vår värld. Den här typen av massutbildning, som kan samla studenter i tusental, kommer att göra akademiska examina billigare och enklare att ta, samtidigt som de kommer att betyda att arbetsmarknaden för utexaminerade krymper. Utbildningsindustrin kommer inte längre att vara vad den varit och ännu är.

Traditionella undervisningsmetoder behöver trots allt inte ha spelat ut sin roll. Helt enkelt för att de är så bra. Det finns forskning som entydigt pekar på att någonting värdefullt händer när vi använder pennen till någonting så komplicerat som att forma bokstäver och ord. Om vi avstår från tangentbordet och tyr oss till pennen är den motoriska utmaningen så betydande att den befrämjar en effektiv inläring – så att lyssna till någon som föreläser och att göra anteckningar är tydligen inget vi ska lägga bakom oss som pedagogiskt alternativ.

Eller att läsa en bok och bearbeta budskapet genom att göra egna anteckningar. Om jag hade fått bestämma skulle som minimum en läskurs införts som ett obligatorium i kandidat- och magisterstudierna. Inte för att spara pengar utan för att det är så utvecklande att ta en sådan, i synnerhet under förutsättning att det är fråga om läsning av text på papper. Forskningen har nämligen visat att vi läser annorlunda och mer koncentrerat ur en tryckt bok än med orden serverade på en skärm. Till mina käpphästar har hört att vi erbjuder studenterna för mycket undervisning. Man kan elegant ta sin magisterexamen utan att ha avlagt en enda läskurs. Och det är synd, de innebär ju en möjlighet

att på allvar och på villkor man själv kan reglera umgås med forskare som är de främsta inom sitt område. Då man går in i en läskurs är man inte ensam utan snarare i gott sällskap – det är sedan en annan sak att man har glädje av att ha någon att samtala med om det man läst.

Akademiska studier är ett triangeldrama i fråga om kunskaper, färdigheter och värderingar. Utbildningen ska ge de kunskaper och färdigheter som behövs på en ”föränderlig arbetsmarknad”. Den ska odla fram en vetenskaplighet i tänkande och arbetssätt. Och den ska ge bildning. Visionsgruppen för Åbo Akademi lanserade på ett tilltalande sätt vårt universitet som ”det gränsöverskridande bildningsuniversitetet”.

Akademiska studier som bildning aktualiserar de så kallade generiska färdigheterna. Jag betonade redan värdet av läskurser, men i ärlighetens namn var de något av en pest för oss som studerade på 1970-talet, och de är fortfarande impopulära. Tröskeln för studenten att komma igång med bokhögen är alltjämt bekymmersamt hög, all projektbaserad undervisning i gymnasiet till trots. Kanske just därför att de står för en utmaning i form av att strukturera sin tidsanvändning, komma upp ur sängen varje morgon, läsa i långa pass åtminstone fem dagar i veckan och vara beredd på ”slutrapportering” i form av en skriftlig eller muntlig tentamen. Det här kräver disciplin, planering, anspänning och stresstålighet. Och vilken arbetsgivare säger väl nej till någon som är kapabel till allt detta!

Det sega slitet med avhandlingen pro gradu bidrar för övrigt till att ta fram samma generiska färdigheter som läskursen. Vi brukar avrunda varje seminarium pro gradu där någon lagt fram sin magisteravhandling för slutgranskning med en skål i bubbelvatten (buteljen införskaffad med pengar ur professorns/handledarens egen plånbok, naturligtvis). Det hör till att handledaren då håller ett litet tal, gärna ett inspirerat sådant. Inte bara en gång har jag överraskat åhörarna med att hävda att det är personen/magistern som är den framförädlade ”produkten” och ingalunda gradun.

Bildning är bredd i kunskaperna, men inte bara det. Det är fråga om en attityd till livet och världen. En humanist ska vara intellektuellt självgående – kunna tänka kritiskt – i en tid där gränsen mellan fakta och fiktion tenderar att suddas ut. Inom den akademiska världen betonas numera genomströmningen, snabbt in efter studentexamen, effektivt igenom de olika kursmomenten tack vare en på förhand uttänkt studie-

gång och så snabbt ut. Här hamnar bildningen lätt i kläm, att utvecklas som en tänkande människa tar olika lång tid för olika människor. Och ska få göra det, också i en tid när alla har så förtvivlat bråttom utan att alltid så noga veta vart de är på väg.

Mötet mellan studenter och lärare handlar således inte bara om kunskapsförmedling och färdighetsträning utan också om personlighetsutveckling och danande av karaktär. I bägge riktningar, vill jag tro. Det är trots allt ett privilegium för en gråhårsman att få umgås med intelligenta 20-plussare. För min del har jag som lärare försökt betona aktörskapet, hur vi människor i olika tider – alla utan undantag – har en möjlighet att påverka, åtminstone en liten sådan. Och att det här för med sig ett ansvar för vad vi säger eller gör – eller låter bli att göra eller säga. Vi humanister förvaltar också viktiga nycklar då det gäller att förstå ”den andre” i en tid där en globalisering i galopp ökar efterfrågan på just den här förmågan.

Också inom forskarutbildningen är det personen och inte skriften som är huvudsaken, också doktorn är huvudprodukten av processen – samtidigt som biprodukten i form av en god doktorsavhandling är ett tungt vägande bidrag till vetenskapen. Nu när jag rätt ingående kan jämföra forskarutbildning och forskarseminarier i Sverige inser jag hur ”vildvuxen” vår verklighet är i förhållande till den genomstrukturerade och till alla delar schemalagda svenska forskarutbildningen. Något skyddsnet motvarande det som spänns ut under svenska doktorander har vi inte. Vi behöver inte utestänga någon på grund av att det inte finns garantier för full finansiering, men doktoranden blir rätt ofta tvungen att leva i ovisshet om pengar för nästa halvår. Vi kan upprätthålla ett stort seminarium med många röster, men en lyssnande handledare just då han eller hon behövs som bäst är ingen självklarhet. Våra doktorander stimuleras till egna initiativ och intellektuell självständighet samtidigt som risken för att utmaningarna är så stora att avhandlingsarbetet aldrig blir slutfört inte är liten. En särprägel är att så många av doktoranderna inom vårt seminarium lever på annan ort. Mycket av handledningen har jag därför skött på järnvägsstationer, caféer eller via e-post. Jag uppskattar också att ha ett forskarseminarium där vi blandar generationerna, två av dem som disputerat med mig som handledare har gjort det som 70-plussare.

Resultatet då? Under den tid jag varit professor har fjorton personer disputerat i nordisk historia. Det är inte fullt så många som jag hade

hoppats på, ett medeltal på en i året är vad jag skulle ha velat uppnå. Men det är mycket om vi relaterar doktorerna under 2000-talet till antalet som disputerade i nordisk historia vid Åbo Akademi under 1900-talet. De var – om jag räknat rätt – femton. Här är det inte fråga om att jag skulle vara så effektiv som handledare jämfört med mina företrädare. Det är synen på doktorerandet som förändrats i en process av avdramatisering. Från livsverk har avhandlingen transformerats ner till ett mer hanterligt gesällprov eller ett ”forskarkörkort”. Bra så, en glädje är det också att kunna konstatera att avhandlingarna inom nordisk historia skrivs på olika språk – svenska, finska, engelska eller tyska. Så får det gärna se ut inom humaniora.

Alla begävningar som erövrat doktorshatten ryms inte inom universitetsvärlden, och jag kan till min glädje konstatera att ”mina doktorer” inte bara verkar inom universitet utan också i skolvärlden, i ansvarsfulla uppgifter inom arkiven, inom ett lärt samfund eller som entreprenörer i historia. Men om vi vill bibehålla en stor utexaminering och samtidigt undvika att skapa ett akademiskt proletariat måste vi bli bättre på att på bred front marknadsföra doktorerna som någonting som arbetsgivarna är i stort behov av trots att de inte riktigt förstått det ännu.

Bo-Jarl Klingenberg var kyrkoherde i Purmo när jag var ung. Det var en försynt gentleman som tog sin kristna övertygelse på allvar utan att vara flåsigt påträngande. Jag gillade honom. Hans inofficiella valspråk var ”att finnas till där man behövs”. Det slår mig att det här skulle kunna passa också som mitt motto – åtminstone lite grann. Ibland har jag förhastat och framfusigt sett till att involveras också i sammanhang där jag strängt taget inte behövts, men hur ofta det skett är något som andra får avgöra. Klassresenären i mig har i alla händelser varit en lite stökig medpassagerare genom livet, en gestalt som intalat mig att jag ständigt måste visa att jag duger i omvärldens ögon, att jag trots allt är tillräckligt bra och således förtjänar att få finnas kvar där jag vill vara. Men nu har i alla fall tiden kommit för att släcka lyset och ta ned skylten som aktiv professor.